

MƏKTƏBLƏRDƏ KİMYADAN SİNİFDƏNXARİC İŞLƏRİN TƏŞKİLİ**G.N.Quliyeva***Sumqayıt Dövlət Universitetinin dosenti*

Şagirdlərin kimyadan biliyini dərinləşdirmək, onları praktik fəaliyyətə hazırlamaq baxımından sinifdənxaric işlər mühüm əhəmiyyətə malikdir. Kimyadan dərsdənkənar, sinifdənxaric işlər həm istiqaməti, həm məzmunu və xarakterinə, həm də aparılması forması və üsullarına görə kimya dərslərindən, başqa sözlə desək, sinif məşğələlərindən əsaslı surətdə fərqlənir. Sinifdənxaric işlər könüllülük əsasında qurulur, şagirdlərin müstəqil iş üsullarına, təbii yaradıcılıq arzularına, kimya təliminə olan hədsiz maraqlarına əsaslanır, müxtəlif formalarda təşkil olunur və keçirilir, məktəblilərin biliyindəki çatışmayan cəhətləri aradan qaldırmaq istiqamətinə deyil, sinifdə öyrəndikləri proqram materialını dərinləşdirməyə, dərs zamanı əldə etdikləri biliyin məktəbin tətbiq-təcrübə sahəsinə, istehsalata tətbiqi yollarına öyrətməyə doğru yönəldilir. O yalnız şagirdlərin müstəqil işlərinə rəhbərlik edir, onlara məsləhətlər verir, lazım gəldikdə köməklik göstərir, apardıqları təcrübələrdən düzgün nəticə çıxartmalarına doğru istiqamətləndirir.

Məktəb həyatında böyük və uzun müddət yadda qalan təcrübələr sırasında Orta məktəblərdə təşkil olunan kimya gecələri şagirdlərin kimyadan biliyinin rəngarəng, maraqlı və elmi cəhətdən olduqca əhəmiyyətli faktlarla zənginləşdirilməsinə kömək edir. Başqa sözlə desək, kimya gecələri məktəblilərin kimya elminə marağını artırır, onların yaradıcılıq qabiliyyətini aşkara çıxarır, gənclərin bilik və bacarıqlarını möhkəmləndirir, şagirdlərin tanınmış kimyaçıların həyat və yaradıcılıq fəaliyyəti, həmçinin müasir kimyanın nailiyyətləri ilə geniş miqyasda tanış olmalarına imkan verir.

Müəyyən məqsədə nail olmaq istəyən kimya gecələri şagirdlərin biliyinin ümumiləşdirilməsinə, dərinləşdirilməsinə xidmət edir, eyni zamanda məktəbliləri praktiki fəaliyyətə hazırlayır, həm şagirdlər, həm də valideynlər arasında kimya elminə zidd olan ideyalara və təsəvvürlərə qarşı yaxşı mübarizə vasitəsi olur.

Təkcə orta məktəblərdə deyil, həm də kimya müəllimi ixtisası üzrə kadr hazırlayan universitetlərdə də bu kimi gecələrin keçirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Çünki, orta məktəblərdə dərs deyəcək müəllimlərin gələcək fəaliyyətlərinə bu kimi gecələr bir növ istiqamət xarakteri daşıyır. Buna misal olaraq Sumqayıt Dövlət Universitetində kimya müəllimi ixtisasında təhsil alan tələbələrlə birlikdə kimya gecəsi hazırladım. 30.05.2015-ci il tarixində keçirilmiş kimya gecəsinin proqramını nümunə şəklində təqdim edirəm:

Kimyəvi elementlərə aid musiqili klip göstərilir. Sonra iki nəfər tədbirin aparıcıları kimi çıxışa başlayır.

Aparıcıların çıxışı:

Salam, hörmətli müəllimlər! Bizim kimya gecəsinə xoş gəlmisiniz! Sizlərin qarşısında çıxış etmək bizim üçün böyük məsuliyyətdir. Eyni zamanda bizim üçün bu tədbiri hazırlamaq çox maraqlı idi.

Avropanın ən qədim sakinləri xəritəsində yeri olan azıx adamından bu günə qədər zəngin tarixə malik odlar yurdumun dinamik inkişafı dövlətlərin diqqət mərkəzindədir. Artıq Azərbaycan dünyada kifayət qədər tanınmış bir dövlətdir. Bu gün yalnız neft sektorunda deyil, həm də qeyri-neft sektorunda irəliləyişlər ürək açandır. Bir çox dövlətlər istər elm, təhsil, istərsə də digər sahələrdə respublikamızla əməkdaşlıq edir, yenilikləri bölüşürlər.

Bu gün dünyanın təhsil sistemindəki müsbət yenilikləri öz təhsilimizə inteqrasiya edirik. Lakin hər zaman olduğu kimi şagirdlərin tərbiyəsində xalqımıza məxsus milli-mənəvi dəyərləri unutmuruq. Şagirdlərin tərbiyəsində milli ruha söykənirilir. Millətimizə mənsub mənəvi-əxlaqi dəyərlər müəllimlərə sağlam düşüncəli, hərtərəfli bilik və bacarığa, geniş dünyagörüşə malik şəxsiyyətlər formalaşdırmaq imkanı verir. İllərlə toplanmış kifayət qədər mükəmməl təcrübə və XXI əsrin müsbət yenilikləri harmonik şəxsiyyətin-hərtərəfli insan, cəmiyyətə yararlı şəxs, müstəqil düşüncə tərzinə malik yaradıcı gənc, kommunikativ bacarıqlara malik savadlı kadr, yüksək intellektə malik şəxsiyyətin yetişdirilməsinə xidmət edir.

Hərtərəfli şəxsiyyətin yetişməsi, psixoloqların fikrincə, məqsəd və dəyərlərin ierarxik quruluşda formalaşması ilə bağlıdır. Yəni, yuxarı mərhələ aşağıdakı mərhələlərin bütün xüsusiyyətlərinin daşıyıcısıdır. Ona görə də şagirdin yaxınlarına şəxsi münasibətindən, ailədəki mövqeyindən kollektivdəki roluna qədər hər şey incəliklə araşdırılmalıdır. Və bu da əsasən müəllimlərin üzərinə düşür.

Hərtərəfli şəxsiyyətin formalaşması üçün vacib amillərdən biri vətənpərvərlik duyğusudur. Vətənpərvər olmayan nə müəllimdən, nə şagirddən şəxsiyyət ola bilməz. Vətənpərvərlik duyğusunun şagirdlərə aşılması onların harmonik-yəni hərtərəfli insan kimi yetişməsində xüsusi rol oynayır. Kimya dərslərində Baki nefti və Nobel qardaşlarının Azərbaycandakı fəaliyyəti, Gədəbəydə Simens qardaşlarının misəritmə zavodu tikdirməsi, qədim Qarabağımızın Kəlbəcərində qızıl yataqlarının düşmən tərəfindən istismar olunması və s. bu kimi faktlar şagirdlərə vətənpərvərlik ruhunun aşılmasına xidmət edir.

Kimya gecələrinin keçirilməsi, müxtəlif dərəcələrin, müsabiqələrin təşkil edilməsi şagirdlərin təfəkkürünün inkişafına, yaradıcılıq, tədqiqatçılıq bacarıqlarının formalaşmasına kömək edir. Belə tədbirlər onların intellektli, savadlı və cəmiyyətdə özlərinə uyğun mövqə qazanmış şəxsiyyət kimi formalaşmasında xüsusi rol oynayır.

Böyük fizik və mütəfəkkir professor Nikolay Umovun fikrincə, “əgər

öyrənənlərdə təşəbbüs və özfəaliyyət inkişaf etdirilmirsə, bütün biliklər məhv olur: öyrənənləri nəinki təfəkkürə, həm də istəyə alışdırmaq lazımdır”.

Dərslər maraqlı xarakter quruluşa malik olmaqla müxtəlif tiplərə bölünürlər və onların sayı kifayət qədər çoxdur. Bu dərslər tiplərindən istifadə etməklə müəllimlər dərslərini daha canlı və daha maraqlı edə bilər. Məsələn, bir neçəsini sadalayaq: tarixi dərslər: onlara aiddir:

Tarixi dərslər: Alimlər haqqında dərslər, dərslər-benefis, dərslər-tarixi şərh, dərslər-portret və s.

Oyun dərslər: dərslər-işgüzar oyun, dərslər-rollu oyun, dərslər-didaktik oyun, dərslər-yarış, dərslər-səyahət və s.

Səhnələşdirilmiş dərslər: dərslər-tamaça, dərslər-xatirələr, dərslər-məhkəmə, dərslər-auksion və s.

Elementlər bayaq klipdə izlədiyimiz kimi həmişə mehriban olmur. Hərdən o qədər mübahisə doğurur ki, iş həttə məhkəməyə qədər gedib çıxır.

Bizim hazırladığımız dərslər nümunəsi dərslər-məhkəmədir. Bu dərslər biz S.B. Krivuşininin məqaləsi əsasında hazırlamışıq.

Burada **məqsəd** şagirdlərə karbon qazının tərkibi, fiziki və kimyəvi xassələri, tətbiq üsulları, bu qazın təbiətdə və insan həyatında müsbət və mənfi rolu haqqında məlumat vermək, məktəb təcrübələrini qoymaq və onların nəticələrini müşahidə etmək kimi vərdisləri inkişaf etdirmək.

Dərslərdən gözlənilən nəticələr:

Bilik: Karbon qazının tərkib və quruluşu, fiziki və kimyəvi xassələri, alınma üsulları, təbiətdə yayılması, təbiətdə və insan həyatında müsbət və mənfi rolu, onunla bağlı ekoloji problemlər.

Bacarıq: Karbon qazının alınması, toplanması və miqdarını təyin etmək kimi təcrübələri qoymaq; karbon qazının kimyəvi xassələrinə aid təcrübələr qoymaq; karbon qazının alınması və onun digər maddələrlə kimyəvi reaksiyalarının tənliklərini tərtib etmək.

V. “Məhkəmə iclası zali. Sakit!!! Karbon qazının məhkəmə prosesi gedir”.

Məhkəmə iclasının iştirakçıları:

1. Məsul katib
2. Hakim
3. Müttəhim Karbon qazı
4. Müstəntiq
5. Mudafiəçilər (2 nəfər)
6. Müttəhimin əhatəsi:
 - a) Su
 - b) Kalsium oksid
 - c) Kalsium hidroksid
7. Şahidlər (5 nəfər):

- a) İsveç alimi Svante Arrhenius,
 - b) Akademik A.L.Yanşın,
 - c) Məktəb laborantı,
 - d) Siqaret çəkən,
 - e) Qoca qarı
8. Müxbirlər(2 nəfər)

Dərsin gedişi:

I. Karbon qazının məhkəməsi.

Məsul katib: Ayaga qalxın! Məhkəmə gəlir...Xahis edirəm, hamı otursun. Müttəhim Karbon qazını gətirin. (Karbon qazını Su, Kalsium oksid, Kalsium hidroksidin əhatəsində gətirirlər). Dövlət müttəhimçisi, müstəntiq və müdafiəçilərdən öz yerlərini tutmağı xahiş edirəm. Zalda iştirak edənlərdən təklif olunan plan-protokol üzrə konspekt şəklində məhkəmə iclasının gedisatını yazmağı xahiş edirəm. İclasın sonunda protokolları dinlənən məsələnin obyektiv qərar verilməsi üçün təhvil verin.

Məhkəmə iclasına başlayaq. Söz hakimə verilir...(Hakim rolunu ifa edən şagirdin həqiqi adı,soyadı və atasının adı səslənir).

Hakim: (qara mantiya və uyğun hakim baş örtüyündə olur). Bu gün bu zalda müttəhim **Karbon qazının** məhkəməsi həyata keçiriləcək. (Məsul katibə müraciət edir).

Katib, mənə bunu əyani göstərməyə kömək edin.

Slayd 1.

Beləliklə: birincisi qaz, ikincisi rəngsiz, üçüncüsü iysiz, dördüncüsü havadan 1,5 dəfə ağır (ona görə də o kolbanın dibində yığılır), beşincisi suda həll olan, həmçinin (lövhədə onun birinci hissəsini yazır).

Karbon qazının kimyəvi xassələri:

- 1) $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_2\text{CO}_3$;
- 2) $\text{CO}_2 + \text{Ca}(\text{OH})_2 = \text{CaCO}_3 + \text{H}_2\text{O}$;
- 3) $\text{CO}_2 + \text{CaO} = \text{CaCO}_3$;

Su, əsas və əsasi oksidlərlə qarşılıqlı təsirə olaraq oksidləri ilə olan, yanmayan, oksidləşməyən qazdır.

Karbon qazı günahlandırılır:

Birincisi, atmosferdə havanın çirklənməsinə,

İkincisi, yer kürəsində istilik effektinin yaranmasına görə.

Məhkəmə üçün vacibdir :

- 1) Müstəntiqi dinləməklə cinayətin tərkibini aydınlaşdırmaq.
- 2) Şahidlərin ifadələri ilə cinayətin fəaliyyət hissəsini aydınlaşdırmaq.
- 3) Müttəhim-vətəndaş Karbon qazının ifadələrini dinləmək.
- 4) Müqəssirin müdafiəçilərinin ifadələri ilə tanış olmaq.

5) Ədalətli qərar vermək.

Cinayətin tərkibi ilə bağlı söz şəhər məhkəməsinin prokurorluğunun "Ekoloji" şöbəsinin müstəntiqinə verilir (müstəntiq rolunu ifa edən sagirdin adı, soyadı, atasının adı deyilir).

Müstəntiq. Məhkəmənin müstəntiqi vətəndaş **Karbon qazına** qarşı cinayət işi qaldırmışdır.

Məsul katib. Müttəhim, ayağa qalxın.

Müstəntiq: Cinayətin tərkibi: Vətəndaş Karbon qazı bizi əhatə edən atmosferi çirkləndirir, insanların və canlıların həyatını çətinləşdirir.

O havanı çirkləndirən qazşəkilli dəm qazı və kükürd qazı ilə bərabər birinci üçlüyə daxildir.

Prokurorluq tərəfindən subut olunmuşdur ki, müttəhim Karbon qazı hava təbəqəsinə daxil olur:

- sənaye müəssisələrinin tullantıları ilə;
- İES tullantıları ilə;
- avtomobillərdən çıxan qazlar ilə.

Karbon qazının tullantılarının miqdarına nəzər salsaq:

- ABŞ-da 25%
- Rusiyada 35%
- Avropa ölkələrində 11%

Lakin Yaponiyada-yüksək texnologiyalar ölkəsində, bu cinayətkarı tutmağın yolunu bilirlər, onlar havaya cəmi 5% karbon qazı buraxırlar.

Əgər hesab etsək ki, insanların və canlıların normal həyat fəaliyyəti üçün tərkibində 0,03 % karbon qazı olan hava gərəkdir, tullantıların sayı isə ildən-ilə artır, onda canlı aləmin yaşaması və tənəffüsündə ciddi maneələr yaranacaq.

Beləliklə, vətəndaş Karbon qazının cinayəti qlobal, ümümlanet miqyasına malik olur.

Yerin atmosferində Karbon qazının yığılması təkcə çirklənməyə gətirib çıxarmır, atmosferin belə çirklənməsi, istilik effektinin təsiri ilə yer kürəsində iqlimin istilənməsinə gətirib çıxarır.

Bunun səbəbi ondadır ki, Karbon qazı infraqırmızı şüaları udur və yer kürəsindən istiliyin ayrılmasına mane olur.

Bu cinayətdə onunla əlbir olanlar var- bunlar su buxarı, flüortərkibli üzvi birləşmələrdir. Bəs təsəvvür edirsinizmi, iqlimin istilənməsi nəyə gətirib çıxarar?

İstilik effektinin nəticələri:

1. Buzlaqların əriməsi və əbədi donma başlayır. Yerdə buzlaqlar 27 mln. km³ təşkil edir. Əgər onlar ərisə, dünya okeanının səviyyəsi 50 metr artar və demək olar ki, bütün səth su altında qalar. (Hal-hazırda ildə dünya okeanının səviyyəsinin qalxması 0,8 mm. təşkil edir).
2. Əbədi soyuqda tikilən şəhərlər dağılacaq. Bu həyəcan siqnalıdır, buna görə

də vətəndaş Karbon qazını ən ciddi qanunlarla cəzalandırmaq lazımdır, onu həm də cəmiyyətdən təcrid etmək lazımdır. Şəhər hakimliyinin prokurorluğu bu qərara gəlib.

Hakim. Məhkəmə Şəhər hakimliyinin prokurorluğu tərəfindən Karbon qazının ünvanına səslənən ittihamı dinlədi. Məhkəmə şahid ifadələrinin dinlənməsinə başlayır.

Söz məşhur alim Svante Arreniusa verilir.

Birinci şahid – isveç alimi Svante Arrenius.

Mən Svante Arrenius, hələ 1896-cı ildə hesabladım ki, atmosferdə karbon qazının miqdarının 2-3 dəfə artması Yer səthində havanın istiliyinin 8-9 dərəcəyədək artmasına səbəb olacaq. Nəzərə alsaq ki, Antarktidada gündüz adi orta temperatur -8°C olur, onda mənim hesablamalarıma görə istilənmə buzların təbii əriməsinə səbəb olur. Fəlakət baş verəcək.

Mən belə hesab edirəm ki, vətəndaş Karbon qazının məhkəməsi 100 il bundan əvvəl baş verməli idi, onda indi insanlıq özünü daha rahat, sakit hiss edərdi.

Hakim. Söz ikinci şahid akademik A.L.Yanşinə verilir.

İkinci şahid-akademik A.L.Yanşin. Mən çoxhörmətli Svante Arreniusla o qədər də razı deyiləm. İstilik effekti müəyyən vaxt ərzində artdığı kimi, zamanla azala da bilir. Onun inkişafında dövrətmə müşahidə olunur. Dünya okeanının gözə görünəcək dərəcədə çox qalxması praktik olaraq mümkün deyil. Əgər biz əsrlərin dərinliyinə getsək, onda görürük ki, 20 mln.il əvvəl karbon qazının atmosferdə qatılığı 0,1%-ə bərabər idi, havanın orta temperaturu indikindən $5 - 6^{\circ}\text{C}$ artıq idi., Bir çox ərazilərdə qoz ağacı meşələri var idi. Sonra meşələrin sayı azalmağa başladı, beləliklə də, karbon qazının miqdarı azaldı və əsrimizin ortalarında Yerin geoloji tarixində ilk dəfə 0,03 %-ə çatdı. Nəzərə alsaq ki, ilbəlil atmosferin bərk hissəciklərlə tozlanması artır və yer kürəsində temperatur aşağı düşür, bu da ardıcıl olaraq buzlaşmaya səbəb olur.

Mən belə hesab edirəm ki, vətəndaş Karbon qazının mühakimə etmək məsələsində çox ehtiyatlı olmalıyıq.

Hakim. Söz üçüncü şahidə -laboranta verilir. (şagirdin adı, soyadı səslənir).

Üçüncü şahid-laborant. Mən laborant işləyirəm, əvvəllər də orta məktəb laboratoriyasında işləmişəm, müxtəlif təcrübələr üçün reaktivlər, məhlullar hazırlayıram. Kimya müəlliminin tez-tez istifadə etdiyi məhlullar arasında əhəng suyu ayrılır – $\text{Ca}(\text{OH})_2$ –kalsium hidroksidin sulu məhlulu ayrılır. Əgər siz bilsəydiniz ki, il yarım ərzində bu Karbon qazı mənim nə qədər maddələrimi korlayıb! Baxın, görün bu neyləyir. (Karbon qazına əhəng suyu və sınaq şüşəsi verir). Al, üfür, görsünlər sən necə korlayırsan əhəng suyunu! Hə! Nədir, göstərmək istəmirsən, eybi yoxdur, mən nümayiş etdirirəm. $\text{Ca}(\text{OH})_2$ -in üzərinə su əlavə edir və reaksiyanı göstərir. Əhəng suyu üzərində hətta calcium

karbonatdan təbəqə əmələ gətirir. Mən o qədər əziyyət çəkirəm ki, şüşə qablarda əhəng suyunu dəyişməyə imkan tapmıram, onun üzündən müəllimlərlə nə qədər problemim olub! Onun isə vecinə deyil, elə mənim əhəng suyumu korlayır, korlayır, axı o havada çox yığılıb.

Əlbəttə, onu qanunla çox ciddi cəzalandırmaq lazımdır.

Hakim. Söz sonrakı şahidə verilir. Zəhmət olmasa, özünüzü təqdim edin.

Dördüncü şahid – qoca qarı (zaldan qadın səsi). Hakim, əzizim, mənə qulaq as, yoxsa mən burda boğulacam. Mən –kəndçiyəm, demək olar ki, bütün ömrümü meşənin yanında yaşamışam və bunu – **Karbon qazını** heç vaxt hiss etməmişəm. Həyat-bacada çox işləyirəm. Yaşlı olsam da, işsiz dayana bilmirəm. Zəhməti sevirəm. İşə başladım ha, hər şey yaddan çıxır. Elə bu hadisə də belə baş verdi. Bir də baxdım ki, işləmədən ötür. Bərk soyuqlamışam. Heç xəbərim də olmayıb ki, məni qonşular necə xəstəxanaya aparıb. Gözümü açanda qızımı başımın üstündə gördüm. Elə o vaxtdan da tək qalmaq deyər qızım məni bura gətirib. İndi burda eşitdim ki, bu **Karbon qazı** buralarda- şəhərdə insanlarla nələdir.

Bəlkə də düz demirəm, mənə onu tikanlı məftillərlə deyil, meşə, meşə ilə əhatə etmək lazımdır. Axı meşəlikdə o belə kök salmayıb. Burda, şəhərdə isə mən bacarmıram.

Əgər nəşə düz danışmadımsa, məni bağışlayın.

Beşinci şahid- siqaretçəkən (zaldan kişi səsi). Olar, mən də deyim. Mən 10-illik stajı olan siqaretçəkənəm. Siqaret çəkəndə tabaka buxarı ilə bu Karbon qazı alınır, bu azmış kimi, həmin tabaka buxarı ilə zəhərləyir. Ay, vicdansız !

(Əl silkələyir). O mənim qemoqlobinimi də sıradan çıxarıb, görün mən necə ağ və çəlimsizəm. O gah siqaret çəkəndə kibriti yanmağa qoymur, amma bir kibrit qutusu görün neçəyədir. Bir siqaret çəkənə kimi nə qədər kibrit korlayırsan, onun əlindən onlarla kibrit korlayıram, qutuda isə 20 kibrit çöpü var. Görün nə baş verir. (Siqaret çəkməni yamsılayır).

Hakim. Vətəndaş, siz bilmirsiniz ki, ictimai yerlərdə siqaret çəkmək qadağandır! Burda cinayət işinə baxılır.

Nümayiş təcrübəsi.

Siqaretçəkən: Yaxşı, siqaret çəkməyəcəyəm. Lakin göstərəcəyəm ki, kibritlə nə baş verir. Yandırırım, yanan yeri üzəsağı tuturam. Lakin siqareti yandırmaq üçün gərək yanan tərəfi üzüyuxarı tutum, amma bu vaxt o söndür. Yenə də, yanır, yox. Niyə? Niyəsinin səbəbi bu Karbon qazındadır- çünki, o, ağırdır, həmişə aşağıda toplanır və alovun hərəkətinə mane olur. Kibritin yanan ucunu yuxarı qaldırıram, kibrit söndür.

Onu cəzalandırmaq lazımdır, bizim çətin vaxtımızda kibritə qənaət edərdik!

Hakim. Karbon qazının cinayətləri haqqında daha nə kimi şahidlik edə bilər?

İstəyi olan yoxdur?

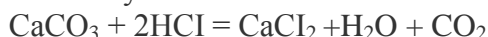
Məhkəmə bütün şahid ifadələrini dinlədi: (Müttəhimə müraciət edir). Müttəhim,

siz deyilən günahları boynunuza alırsınızmı?

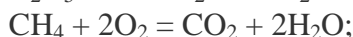
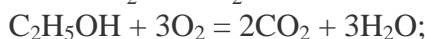
Müttəhim Karbon qazı. Mən həqiqətən də günahımı boynuma alıram və mən günahlarım üçün çox peşmançılıq çəkirəm. Lakin insanlardan xahiş edirəm ki, mənimlə insan kimi rəftar etsinlər. Xahiş edirəm, mənim bəxtsiz anadan olmağımı nəzərə alın, mən belə hesab edirəm. Mənim həyata gəlməyimin bəzi səbəbləri burdadır:

Mənim şəxsiyyət vəsiqəsinə baxın:

1. Laboratoriyada alınma:

2. Yanma prosesi:

3. Parçalanma prosesi:

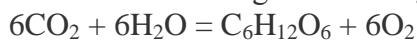
Nəzərə alın! Mən-məndən asılı olmayan səbəblərdən meydana gəlmişəm. (ağlamağı göstərir). Hələ mənim rolum ətraf aləmdə burda göstərildiyi kimi o qədər də qorxulu deyil. Axı məim yaxşı işlərim də var. Niyə onu kimsə demir. Elə təkcə məni günühlandırırırlar, günühlandırırırlar. Bəs insanlar? Öz günahlarını da mənim boynuma atırlar. Deyirlər ki, ancaq **Karbon** mənfi. Axı niyə, niyə mənim müsbət rolumdan danışmırlar. Yəni mənim heç yaxşı işim yoxdur? Mən daha danışa bilmirəm.(ağlayır).

Birinci müdafiəçi. Müdafiə söz istəyir.

Hakim. Söz müdafiəşiyə verilir.

Birinci müdafiəçi. Mən müttəhim Karbon qazını müdafiəyə götürürəm.Mən onun ətraf aləmə müsbət təsirini sübut edirəm.

Birincisi, fotosintez prosesi təbiətdə böyük rol oynayır. Fotosintez **Karbon qazının** və suyun günəşin təsiri ilə yaşıl bitkilərin xloroplastlarında üzvi maddələrin və oksigenin əmələ gəlməsidir.Bu proses belə gedir:

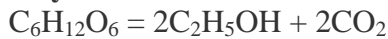
Slayd

Bu proses olmadan biz kartof kökünü, düyü dənisi, taxıl bitkiləri və s. əldə edə bilməzdik. Biz ümumiyyətlə, karbohidratlar əldə edə bilməzdik və çoxdan acıqdan ölərdik.

İkincisi məlum deyil ki, istiləşmə, ya da soyuqlama yaxşıdır. Sonuncusu isə, akademik Yanşinin 1992-ci ildə sübut etdiyi kimi istilik effekti ilə istilik heç də az real deyil. İndi yer səthində orta temperatur $+14^{\circ}\text{C}$ -dir. Təsəvvür edirsinizmi, Yer üzünün müxtəlif nöqtələrində vəziyyət necə olardı.

Üçüncüsü, karbon qazı olmdan çörək məmulatları, tortlar və kövrək peçenyə bişirmək olmaz. Çörək bişirilən zaman mayanın qıvcırması prosesində o qlükozadan yaranır.

Slayd

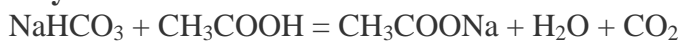

Nə qədər CO₂ çox alınır, çörelər də o qədər şişmiş və dadlı alınır.

Şirniyyat məmulatlarının hazırlanması zamanı çay sodasını sirkə turşusu ilə söndürürlər.

Nümayiş təcrübəsi

Slayd

Yenə də o karbon qazı ayrılır.

Dördüncüsü, karbon qazı olmadan yaxşı mineral su ola bilməz. İndi mənə deyin, kim mineral suyu sevmir? Nə qədər insanı o müxtəlif xəstəliklərdən xilas edib.

Beləliklə, mən çıxışımı bitirirəm və müttəhiminhəm təbiətdə, həm də insan həyatında böyük müsbət rolunu nəzərə alıb onun azad olunmasını təkid edirəm.

Hakim.. Söz ikinci müdafiəçiyə verilir.

İkinci müdafiəçi. Mən təxmin edirəm ki, bu gün müttəhim skamyasına **Karbon** qazı ilə bərabər **İnsanı** da oturtmaq lazımdır. Çox qədimdə karbon qazının tullantıları əsasən təbii hadisələr nəticəsində yaranırdı: məsələn, vulkanlar, yanğınlar və s. Bu gün vulkanların rolunu insan öz üzərinə götürüb. Hər il insanlıq 4 mlyd.m³ çox daş kömür yandırır, onun 3,5 mlyd. ³ neftin, qalanı isə, neft məhsullarının və digər yanacaqların payına düşür. Yanacaq yandırılır, tullantılar isə emal edilmir. .Etsə də **İnsan** onları çox pis emal edir. Təhlükəsiz və ekoloji təmiz yanacaq yaratmaq haqqında ciddi düşünmək və iş görmək vaxtıdır. Belə yanacaq kimi çoxdan hidrogeni istifadə etmək təklif olunur, lakin mühəndislərə hələ də onun təhlükəsiz yanması üçün qurğu düzəltməyin yolunu tapmayıblar.

Meşələrin, xüsusilə tropik meşələrin insanlar tərəfindən məhv edilməsi qınağa məhkumdur. Son 20 il ərzində meşə massivi iki dəfə azalıb. Hamıya çox yaxşı məlumdur ki, yaşıl bitkilər – bunlar yer planetinin ən yüngül, zərif üzvləridir. Mənim arqumentlərimi nəzərə almağınızı və müttəhimlə insan arasında günahı bölüşdürməyinizi xahiş edirəm..

Hakim. Vətəndaş Karbon qazının məhkəməsi müstəntiqi, şahidləri, müttəhim və müdafiəçiləri dinlədi. Məhkəmə qərar vermək və hökm vermək üçün məşvərətə gedir.

Məsul katib: Qalxın! Məhkəmə gəlir!

Hakim. Xahiş edirəm, hamı otursun.

Vətəndaş Karbon qazının məhkəməsi aşağıdakı qərara gəlir:

1. Vətəndaş Karbon qazının yaranması səbəblərini və onun böyük müsbət cəhətlərini nəzərə alaraq məhkəmə onu azadlığa buraxmağı qərara alır.

2. Son zamanlar atmosferdə **Karbon** qazının atmosferdə toplanmasını nəzərə alaraq məhkəmə təkid edir : vətəndaş **Karbon** qazı fotosintez prosesində aktiv iştirak edir, lakin öz artıq qalan miqdarını əhəng suyu ilə doldurulmuş xüsusi qablara üfursün və bütün dünyanın məktəbləri üçün təbəşir hazırlasın.
3. Məhkəmə insanları yanacağa laqeyd münasibətə görə mühakimə edir və təkid edir ki, insan ekoloji təmiz yanacaq alsın, indiki yanacaqdan yaranan dəm qazını tutmağı öyrənsin. İnsan həm də mühərriklərin , İES, qazanxanaların işini təkmilləşdirməyi öyrənsin.
4. İnsan meşə massivinin artırılmasının qayğısına qalmalıdır.Hər bir insan ömrü boyu iki ağacdən artıq sayda ağac əkməlidir.
Bununla da məhkəmə prosesi başa çatır.

Məsul katib. Diqqət! Müxbirlər xəbər verirlər ki, məhkəmə zalından canlı yayım hazırdır, onu izləyə bilərsiniz.

Jurnalistlər çıxış edir. Diqqət, bu gün şəhər məhkəməsində çıxış iclası keçirilmişdir.Vətəndaş Karbon qazı müttəhum kürsüsündə əyləşmiş və onun məhkəmə iclası olmuşdur. Məhkəmə şahid ifadələrini və müdafiəçilərin fikirlərini diqqətlə dinləmişdir. Bütün təpəgilərə baxmayaraq məhkəmə onun müsbət və mənfi rolunun hansının daha üstün olduğunu araşdırmış və son qərar qəbul etmişdir. Məhkəmə **Karbon** qazının təbiətə lazımlı olduğunu və **İnsanın** təbiətə laqeyd münasibətini nəzərə alaraq belə bir qərara gəlmişdir: müttəhimə azadlıq vermək!!!

Bununla da vətəndaş **Karbon** qazının məhkəmə zalından canlı yayım başa çatır. Sağ olun. Özünü və təbiətimizə yaxşı baxın.

Daha sonra nümayiş etdiriləcək təcrübələrə hazırlıq prosesi zamanı Azərbaycanda kimyanın və kimyaçıların inkişafı ilə bağlı slayd göstərilir.

Sonra təcrübələr və bilirsinizmi başlığı altında kimyaya aid maraqlı məlumatlar səslənir. Sonda kimyaya aid maraqlı, musiqili klip nümayiş etdirilir.

Bu kimi tədbirlər şagirdlərin həyatında maraqlı iz buraxmaqla bərabər, həm də onların kimya sahəsindəki bilik və bacarıqlarının inkişafına təkan verir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Əsgərov V.H., Abbasov M.M. Orta ümumtəhsil məktəblərində kimyadan sinifdən xaric işlərin mahiyyəti, təşkili və keçirilməsi. "Kimya məktəbdə" jurnalı . 4 (44) 2013.səh.
2. Внеклассное мероприятие «Суд над углекислым газом». Кривушина С.Б. Фестиваль педагогических наук «Открытый урок». Festival.1september.ru/articles/632810/

Г.Н.Гулиева

Организация внеклассных работ по химии школах

РЕЗЮМЕ

В статье в процессе обучения для лучшего усвоения теоретических знаний по химии обстоятельно объясняется организация химических химических вечеров.

G.N.Gulieva

The organization of extracurricular activities in chemistry at schools

SUMMARY

In the article the organization of chemical associations, party and excursions comprehensively explained for better mastering theoretical knowledge of chemistry.

Açar sözlər: məktəb, dərs, hakim, təcrübə.

Ключевые слова: школа, урок, судья, эксперимент.

Key words: school, lesson, ruling, eksperience.